

Maslina Ljubičić
Filozofski fakultet, Odsjek za talijanistiku
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

HRVATSKO-TALIJANSKI LAŽNI PAROVI: STANDARDNI JEZIK I DIJALEKT

U različitim jezičnim varijetetima etimološki iste riječi međusobno se formalno i/ili semantički manje ili više razlikuju, te predstavljaju specifičan slučaj lažnih parova – unutar istoga jezika. U hrvatskim dijatopijskim varijetetima tomu su čest uzrok različiti jezici iz kojih su riječi preuzete. U sjevernim, kontinentalnim regionalnim dijalektima u pravilu nalazimo talijanske odnosno romanske riječi koje su prodrle posredstvom njemačkoga jezika, dok su u južnim, primorskim regionalnim dijalektima najčešće posuđenice iz talijanskoga odnosno mletačkoga. Budući da govornici standardnog hrvatskog jezika nerijetko poznaju i neki dijalekt, kad govore talijanski, nastaju pozitivne ili negativne interferencije. Tima posljednjima posebno pogoduju lažni parovi. U članku se obrađuju primjeri hrvatskih regionalizama koji su lažni parovi riječi standardnoga talijanskog jezika.

1. Uvod

1.0. Pod lažnim parovima tradicionalno se podrazumijevaju homofone ili gotovo homofone riječi dvaju jezika koje se semantički ne podudaraju. Nepodudarnost može biti potpuna (potpuni lažni parovi) ili djelomična (djelomični lažni parovi). Premda se taj naziv najprije odnosio na semantički sasvim različite parove riječi, Vinay i Darbelnet zamjećuju da su znatno brojniji djelomični lažni parovi, *faux amis partiels* (1967:71).

Termin *faux amis* prvi su upotrijebili Kœessler i Derocquigny 1928. godine za etimološki iste riječi kojima u različitim jezicima značenja divergiraju.¹ No znamo, gledamo li sinkronijski, da za funkcioniranje jezika porijeklo riječi nije

¹ M. Kœessler, J. Derocquigny, *Les Faux Amis ou les trahisons du vocabulaire anglais*, Vuibert, Paris 1928 (cit. prema Vinay–Darbelnet 1967:70). Za etimološke lažne parove Spalatin koristi prikladan naziv *neprave srodnice*, prema engleskom *deceptive cognates* (Spalatin 1990).

važno, jer lažni par mogu činiti i riječi sasvim različite etimologije.² Osim riječi dvaju jezika koje su gotovo jednakog izraza, ali nam predstavljaju teškoću jer im je značenje različito, lažni parovi u širem smislu obuhvaćaju i riječi koje nas ne zbunjuju zbog nepodudarnog značenja, nego zbog nepredvidljivih, premda malih, formalnih razlika. Katkad je posrijedi mala nepodudarnost leksema, ili se riječi s izvjesnom teškoćom prenose u strani jezik zato što su im tvorbeni morfemi različiti. Razlika se može ticati i sadržaja gramatičkoga morfema (primjerice, drugi gramatički rod ili broj).³ Postoji opasnost ne samo da u stranom jeziku skujemo morfofonološki ponešto iskrivljenu riječ, nego da polazeći od riječi materinskoga jezika u stranom jeziku stvorimo sasvim izmišljenu riječ.⁴ Najčešće je to slučaj s europeizmima⁵, koje u našem slučaju naprosto talijaniziramo.

Budući da su interferencije moguće na razini izraza i sadržaja, lažni parovi su zamke kad se služimo stranim jezikom, bilo da im je varljiv oblik ili značenje.

1.1. I formalno gotovo identične riječi koje su *pravi parovi*, jer imaju u oba jezika isto značenje, počesto imaju različit kolokacijski potencijal, ili pokazuju različitu čestotu ili upotrebnu razinu (Ivir 1968:152–154). Obrađujući francusko-engleske lažne parove, Vinay i Darbelnet (1967:§55) naglašavali su različitu stilsku vrijednost, koja obuhvaća afektivnu vrijednost i jezične razine.⁶

Različite jezične upotrebne razine dovode nas do raznih jezičnih varijeteta – dijatopijskih, dijastratijskih, dijafazijskih i dijamezijskih.⁷ Spomenutim varijetetima, koje suvremena lingvistika proučava u sinkronijskom presjeku, valja dodati i dijakronijske. Neka riječ iz varijeteta jednog jezika može biti pravi ili lažni par riječi iz istog ili različitog varijeteta drugog jezika. Dakako, ne smijemo zaboraviti da se varijeteti i preklapaju (usp. Berretta 1977:96–97).

1.2. Ograničimo li pozornost na jedan jezik i njegovu geografsku diferen-

² Negativne interferencije napose su moguće »wenn diese oft rein zufällig gleichklingenden Wörter in demselben Bedeutungsfeld aufeinandertreffen« (Wandruszka 1977:54).

³ Takve parove (slične riječi, kao i one koje predstavljaju morfološke poteškoće) Muljačić naziva *quasi-amici* (1991:249).

⁴ U tome razabiremo »an instance of the student's generative creativity« (Ivir 1968:156). Tako nastaju *izmišljeni parovi* (Ivir 1984:117; engl. *learner-invented pairs*, Ivir 1976:123). U svojoj klasifikaciji pseudoromanizama u hrvatskom Muljačić najprije navodi slučaj kad »nulla di simile esiste nelle lingue romanze« (1971:45; 1973:299).

⁵ Ivir govori o riječima iz europskih jezika kojih nema u engleskom (1968:157). Za definiciju europeizama usp. Muljačić 1979:281.

⁶ Podsjetimo da to važi i za alotrope u romanskim jezicima. Ullmann govori o nastanku »dvostruke klavijature« francuskih sinonima (autohtone francuske riječi i latinizmi), Ullmann 1952:191. Usp. i Ullmann 1966:235–236.

⁷ Za navedene termine s prefiksom *dija-* (tal. *dia-*), koji se koriste za označavanje varijeteta, usp. Berruto 2000:8–12.

ciranost, dijatopiju — uočiti ćemo kako su spomenuti leksički odnosi lažnog i pravog prijateljstva mogući između različitih jezičnih dijatopijskih varijeteta, odnosno između standardnog jezika i njegovih nestandardnih dijatopijskih varijeteta, koje nazivamo dijalektima, regionalnim ili lokalnim.

1.2.1. Primjerice, poznato je da veliko mnoštvo talasozoonima u različitim hrvatskim priobalnim govorima ne označava iste pripadnike jadranske faune.⁸ Kad je riječ o nazivu koji u nekom lokalitetu ima više značenja (polisemija), u drugom se lokalitetu često neće sva značenja s njima potpuno podudarati.

Dijalektizmu *dinja* s hrvatskoga juga u standardnome jeziku odgovara *lubenica*, dok *dinja* ima drugo značenje.⁹ Regionalno *jagoda* 'kupina' lažni je par iste riječi u standardnom jeziku¹⁰, upravo kao i pridjev *grub*, koji znači 'ružan'.

U istom dijatopijskom varijetetu glagol *čuti* ne odnosi se samo na zvuk, nego i na miris, prilog *polako* ne znači samo 'sporo', nego i 'tiho'.¹¹ Možemo navesti još nekoliko primjera djelomičnih lažnih parova. *Smišan* nije samo *smiješan* ('koji izaziva smijeh'), nego ima i značenje koje u standardnom jeziku izražavamo pridjevima *zgodan*, *dražestan*. Glagol *razbit* znači i 'poderati (npr. čarapu)', a *ubit se* ima i značenje 'udariti se, ozlijediti se'.¹² Standardnojezično *luk* može se odnositi na crveni ili bijeli luk. Najčešće označava crveni luk, dok u dijalektu znači 'bijeli luk, češnjak', u opreci prema *kapula* (Anić 1994: 341).¹³

Možemo navesti i poneki primjer riječi koje nisu lažni parovi u pogledu značenja, nego pokazuju određene formalne nepodudarnosti. Malu razliku u leksemu uočavamo između dijalektizma *špinjača*¹⁴ i standardnojezičnoga germanizma *špinat*. U gramatičkom rodu razlikuju se regionalizmi *minut*, *sekund*, *salam*, *bicikla*, *benzina*, u odnosu na imenice iz standardnoga jezika *minuta*,

⁸ Usp. Vinja 1986, napose kazalo u II, 411—470. Npr. *pauk* se javlja kao ekvivalent pet različitih znanstvenih naziva (isto, 446).

⁹ Svi primjeri dalmatinskih regionalizama koje navodimo potvrđeni su u Omišu. Umjesto opozicije *lubenica—dinja* iz standardnog jezika tamo postoji *dinja—mlun*. Drugdje *melun* (usp. Skok II, 404; ven. *melon*, Boerio 409), *pipun* (od grčkoga participa *pépōn*, dalmatoromanski leksički ostatak, Skok II, 660; usp. tal. *popone*), *cata* (Skok I, 253; Anić 78; ven. *zata*, Rosamani 1246).

¹⁰ Kroatizam *iugoda* nalazimo u spomenutom značenju u Miottovu rječniku dalmatinskog mletačkog (Miotto 1984:94; usp. Ljubičić 1994:§1.1.5.).

¹¹ Riječ je o semantičkim kalkovima prema talijanskom *sentire* ('osjećati; čuti'), odnosno prema *piano* ('polako; tiho'). Usp. tal. *Parla piano!* ('Tiho govori!') = hrv. dijalekt. *Polako govori!* (isto).

¹² Npr. *Pala san. — Jesi li se puno ubila?*

¹³ *Kapula* je dalmatoromanski relikv (Skok II, 44). Usp. tal. *cipolla* (< kasnolat. *cepullam*, DISC 481).

¹⁴ Usp. tal. *spinaci* m.pl.; ven. *spinaze*, *spinase* f.pl. (Rosamani 1073). Alotrop *spanać* turcizam je (Škaljić 570), balkanska riječ grčkoga podrijetla, a ta perzijskoga (Skok III, 308).

sekunda, salama, bicikl, benzin. Po početnom suglasniku i po naglasku razlikuju se dijalektizmi *škândal* (štok. dij. uz more) i *škandâl* (kajk. dij., npr. u Zagrebu) od varijante *skândâl* iz standardnoga hrvatskoga.

1.2.2. Kao primjer semantičkoga lažnoga para između talijanskih dijatopijskih varijeteta može nam poslužiti riječ *cocomero*. U centralnoj Italiji i u standardnom talijanskom jeziku značenje joj je 'lubenica'. Kao regionalizam, u sjevernoj Italiji ista riječ znači 'krastavac', a za lubenicu se koristi naziv *anguria* (usp. *DISC* 502). Na jugu je lubenica *melone* ili *mellone* (Dardano—Trifone 1989:498), dok drugdje ista riječ označava dinju.

Također na jugu Italije *stagione* znači 'ljetno', a ne 'godišnje doba' kao u standardnom jeziku (isto, 500). U Rimu *auto* nije 'automobil', nego je 'autobus', a u gradu Lecce u pokrajini Apuliji *porchetta* nije 'pečeni odojak' kao drugdje, nego se ta riječ koristi umjesto *mortadella* (Simone 1979:185).

U Pijemontu regionalizam *lea* (< fr. *allée*) znači 'aleja' (tal. *allea*), a u Venetu nalazimo njegov geohomonim *lea* 'blato', koji je različitoga podrijetla, u etimološkoj vezi s lat. *laeta(men)* (Telmon 2000:137).¹⁵

Osim što ima značenje isto kao *balcone* u standardnom talijanskom, venecijanski *balcon* znači i 'prozor' (Boerio 58), te predstavlja geosinonim standardnotalijanskoga *finestra* (Telmon 2000:133). Na jugu Italije *lavoro* označava bilo 'rad, posao' (stand. tal. *lavoro*), bilo 'napor, trud' (stand. tal. *fatica*). Toskanski *sciocco* djelomični je lažni par iste riječi iz standardnoga jezika, jer ne znači samo 'glup', nego i 'neslan, bljutav, bez okusa'. Naime, u standardnom talijanskom samo se prvo značenje može izraziti pridjevom *sciocco*, dok se za drugo upotrebljava *insipido* (Dardano—Trifone 1989:500). Riječi iz standardnoga jezika koje su ušle u dijalekt i kojima se zatim promijenilo značenje, nazivaju se semantičkim regionalizmima: npr. na Siciliji *esperto* znači 'lukav' (stand. tal. *scaltro*).

Brojni su primjeri različitog gramatičkog roda semantički i formalno inače identičnih ili gotovo identičnih imenica koje pripadaju različitim talijanskim dijatopijskim varijetetima: *ombrello—ombrella; scatolo—scatola; caldaio—caldaia* (Telmon 2000:117). Standardnom *latte* s.m. u venecijanskom odgovara *late* s.f. (Boerio 362).

2. Lažno prijateljstvo hrvatskih dijalektizama s talijanskim riječima

2.0. Činjenica je da najčešće osim standardnoga jezika govorimo ili u stanovitoj mjeri poznajemo još neki dijatopijski varijetet (bilo da je riječ o lokalnom ili o regionalnom dijalektu). Kad govorimo stranim jezikom, katkad nam to znanje može pomoći, a katkad može i odmoći. Ograničavajući se na leksič-

¹⁵ Polazeći od naziva *geosinonim* ('geografski sinonim'), Telmon naziva *geohomonimi* riječi koje »simili dal punto di vista della forma, posseggono significati diversi in diverse aree geografiche«. Mogu biti iste ili različite etimologije.

ku razinu, ovdje ću obratiti pozornost na vrste interferencija (pozitivnih ili negativnih), uvjetovanih ispravnim ili neispravnim sparivanjem hrvatskih dijalektizama s homofonim ili gotovo homofonim talijanskim riječima. Hrvatski *kukumar* 'krastavac' (Anić 389, Anić–Goldstein 746) lažni je par standardnotalijanskoga *cocomero* 'lubenica', jer se značenjski slaže s homofonim talijanskim regionalizmom.¹⁶

2.1. Poznato je da standardni hrvatski sadrži velik broj riječi talijanskog odnosno romanskog podrijetla i općenito europeizama koji su preuzeti posredstvom njemačkoga jezika, što često odlučuje o njihovu značenju i obliku (Jernej 1956:61; Muljačić 1973:298–320; Franolić 1976:*passim*).¹⁷ Na taj način nastaju brojni hrvatsko-talijanski lažni parovi (Ljubičić 2000–1). Takvim hrvatskim germanizmima u južnim dijalektima vrlo često odgovaraju riječi preuzete izravno iz talijanskoga, te su one u pravilu pravi parovi talijanskih riječi.

Iz primjera kojima smo ilustrirali manje formalne razlike riječi koje pripadaju različitim hrvatskim dijatopijskim varijetetima mogli smo zaključiti da su one mahom uvjetovane jezikom davateljem. Spomenuti dijalektizmi *minut*, *sekund* i *salam* muškoga su roda kao i njihovi talijanski modeli (*minuto*, *secondo*, *salame*), za razliku od riječi iz standardnoga jezika, koje su po načelu bliske etimologije germanizmi (< njem. *die Minute*, *die Sekunde*, *die Salami*¹⁸). *Benzina*, *bicikleta* ili *bicikla* zadržavaju ženski rod svojih talijanskih modela (*benzina*, *bicicletta*).

2.2. Velik broj hrvatskih talijanizama zapravo potječe iz Venecije ili Trsta.¹⁹ Ako je riječ ista kao u standardnom talijanskom – što je srećom najčešće slučaj – to nam pomaže kada govorimo talijanski (npr. hrv. dij. *špija* 'uhoda, špijun' – ven. i tal. *spia*; hrv. dij. *papagalo* 'papiga, papagaj' – ven. *papagal*, tal. *pappagallo*).²⁰

No, ako je riječ različita, interferencija je negativna. Hrvati koji u svom

¹⁶ Doria navodi više varijanti naziva (*cucùmero*, *cucùmaro*, *cugùmero*, *cogùmaro*, *cagùmero*, *cogùmero* itd.), uz objašnjenje da je »il tramite del croato dalmatico *kukumeri*, necessario, per spiegare in maniera soddisfacente sia la *u* (da *o* chiusa neo-latina, cfr. M. Bartoli, *Riflessi slavi*, 1908, 45), che la sorda intervocalica« (1987:190).

¹⁷ O zabludi pobornika tzv. *etymologia remota* u proučavanju posuđenica usp. napose Muljačić 1997–98:269.

¹⁸ Bezvučni inicijalni konsonant germanizma *salama* pokazuje da je riječ preuzeta iz austrijskoga (Muljačić 2000:158–159, bilj. 11). Usp. i Schneeweis 1960:183–184.

¹⁹ Sredinom 19. stoljeća Trst postaje centar iradijacije dijalekta *veneto coloniale* (Zamboni 1988:517,522; Ursini 1988:544). U proučavanju hrvatskih talijanizama važna je i uloga južnih talijanskih dijalekata, te abručeških i moliških (Muljačić 2000:257–258, 281–283).

²⁰ Dijalektizam *papagalo* postoji u hrvatskom uz sinonimne alotrope *papagaj* (< nj. *Papagei*) i *papiga*. Ta je posljednja riječ najbliža arapskom obliku *babaghâ* (Skok II, 602).

jezičnom sustavu imaju riječ *škafet* lako će je talijanizirati u **scafetto* i – pogriješiti, jer je to mletacizam (< ven. *scafeto*), dok je pravi termin u standardnom talijanskom *cassetto*.²¹ Našem mletacizmu *intimela* ‘jastučnica’ (Anić 274) odgovara tal. *federa*.²²

Situacija je posebno opasna ako u standardnom talijanskom postoji homofona riječ drugačijega značenja. U tome će slučaju i hrvatski dijalektizam biti lažni par riječi iz standardnog talijanskoga. U mletačkom dijalektu *bevanda* je razvodnjeno vino, a u standardnom talijanskom piće (sinonim *bibita*).²³ Polazeći od hrvatskoga *salata*, skloni smo u talijanskom upotrijebiti homofonu riječ, koja ima drugačije značenje (usp. *dare una salata* ‘posoliti’). Naša riječ *salata* jest mletacizam, a u talijanskom joj odgovara *insalata* (Skok III, 194; Spalatin 1990:700).

2.3. Posuđenica u pravilu ima manji broj značenja od izvorne riječi, dapače, najčešće se preuzima samo u jednom značenju. Odatle proizlazi da su posuđenice u jeziku primatelju zapravo najčešće djelomični lažni parovi modela u jeziku davatelju. Primjerice, imenica *vestito* na talijanskom znači ‘odijelo, haljina, odjeća’, dok se naš dijalektalni talijanizam *veštīt* odnosi samo na muško odijelo (usp. Gačić 1979:153). *Makinja* je šivaći stroj, tal. *macchina da cucire* (isto, 132; usp. i Ljubičić 1998:§5.0.).

Ako posuđenica promijeni značenje, semantički se udaljuje od svoga modela, te može postati i njegov potpuni lažni par. Naravno, do semantičke divergencije dolazi i kad riječ u jeziku davatelju promijeni značenje (usp. tal. *firma*, §2.5.1.). Talijanski *vaso* prevodi se na hrvatski riječima *posuda*, *sud*, *vaza*, *lonac* (za *cojjeće*), *staklenka*, a dijalektizam *važ* suzio je značenje na ‘limenka’.²⁴ Za grašak u limenci, hrv. dij. *biži u važu*, na tal. kažemo *piselli in scatola*. Valja biti na oprezu jer u kolokaciji *vaso di cetrioli* (‘staklenka krastavaca’) imenica *vaso* ne označava limenku, nego staklenku.

Talijanski *facchino* (ven. *fachin*) znači ‘nosač’²⁵, kao i naš regionalizam (usp. Gačić 1979:117). No u hrvatskom je ta posuđenica dobila značenje ‘onaj koji radi sitne nepodopštine; deran, mangup’, te je registrirana kao riječ standardnoga jezika (Anić–Goldstein 405). To naše novo značenje, ne »prezirno«,

²¹ Premda je primjerice *kašeta* (Anić 345; ven. *caseta*) na talijanskom doista *cassetta*.

²² Talijanski rječnik DISC (1297) bilježi samo dijalektizam *intima* ‘federa, protezione del guanciaie, del materasso’. Boerio navodi da talijanskom *guscio de’materassi* odgovara ven. *intima* (*Indice italiano-veneto*, 57); isto i Rosamani 508. U Dalmaciji posuđenica *intima*, istoga značenja (‘navlaka’), lažni je par homografa *intīma* iz standardnoga jezika (usp. Anić 274).

²³ Usp. Skok I, 142; Boerio 77, Rosamani 88, Doria 69, Miotto 24.

²⁴ Usp. Anić–Goldstein 1355. Alotrop *vaza* jest germanizam: njem. *Vase* s.f. (< fr. *vase* s.f.) ima suženo značenje u odnosu na francuski model.

²⁵ Drugo je značenje ‘prostak, seljačina’, npr. *espressione, maniere da facchino* (DISC 913).

nego »od dragosti« (Spalatin 1990: 367), na talijanskom se izražava riječima *monello, birichino*.

2.3.1. Za razliku od talijanskoga *baffi* 'brkovi', naš regionalizam *bafe* ženskoga je roda i znači 'zalisci' (tal. *basette, favoriti, fedine, scopettoni*, usp. Spalatin 1990:504; Vinja 1998:32). Boerio u venecijanskom rječniku iz 19. stoljeća objašnjava natuknicu *bafi*: »*Baffi; Mustacchi; Basetta, Quella parte della barba ch'è sopra il labbro*«. U tršćanski rječnik iz istoga razdoblja Kosovitz uvrštava značenje 'zalisci' (tal. *favoriti, fedine, pizzi*, Kosovitz 42) kao jedino.²⁶ Sto godina kasnije Doria zapisuje samo 'brkovi', kao i Rosamani.²⁷

2.4. Premda je u višestoljetnim vezama s mletačkim hrvatski bio u pravilu jezik primatelj, možemo navesti i pokoji slučaj kroatizama u mletačkom koji su doživjeli semantičku promjenu, pa su postali lažni parovi izvornim hrvatskim riječima.²⁸ Posuđenica *plucia* s.f. označava pluća zaklanih životinja, životinjsku iznutricu općenito i obješene dojke (usp. Ljubičić 1993:§§2.2., 7.0., 7.1.), *càpiza* nema općenito značenje svoga hrvatskog modela *kapica*, nego joj se značenje specijaliziralo (»berretto rosso scarlato, orlato di nero, dei contadini«, Miotto 44). Kako su Hrvatice često bile dadilje, glagol *zuvar* se odnosi na čuvanje djece (Rosamani 1274). Kroatizam *sdila* (za razliku od *sdela* 'scodella', tj. *zdjela*) u lokalnom dijalektu ima veoma suženo značenje: »catino di legno (58 cm. di diam.) per versarvi il cibo (a Orbànici nell'Istria centrale)« (isto, 992).

No, budući da učimo ili prevodimo najčešće na standardni talijanski jezik, posebno su nam važni odnosi *lažnoga prijateljstva* između hrvatskih dijalektizama i riječi standardnoga talijanskog jezika.²⁹

2.5. Poznato je da posuđenice istog etimona mogu u hrvatske dijatopijske varijetete ući različitim putovima.³⁰ Naveli smo nekoliko primjera gdje su jezici davatelji njemački i talijanski ili mletački, a hrvatski se talijanizam oblikom i

²⁶ Metonimijska promjena značenja odražava tipičnu modu 19. stoljeća: DISC (937) objašnjava da su *favoriti* dugi zalisci, tj. »*basette lunghe tipiche della moda dell'Ottocento*«.

²⁷ U Rosamanijevu rječniku nalazimo natuknicu *befada* ('basettone, basette'), uz podrobno tumačenje: »*Più specialmente quando i baffi s'uniscono al di sotto della bocca coi peli delle gote, prolungandosi verso il mento*«.

²⁸ Jedan od slavizama koji su ušli u standardni talijanski jezik jest *dolina*, u specijaliziranom značenju 'krška jama'. Slov. i hrv. riječ *dolina* mogla je u talijanski ući izravno ili preko njemačkoga (usp. njem. *Doline*, Wahrig 359).

²⁹ Ovdje ne spominjemo ni posuđenice iz drugih jezika (njemačkog, engleskog) što ih nalazimo u talijanskim dijalektima, a koje postoje i u hrvatskom, bilo kao riječi standardnog jezika, bilo kao dijalektizmi.

³⁰ Za ilustraciju različitih kanala kojima u hrvatski prodiru posuđenice (potencijalni europeizmi), Muljačić (1979:283) navodi dijalektalne sinonime glagola *štedjeti*: *špare-njati*, iz venecijanskog, i *šparati*, najvjerojatnije iz njemačkog. Dodajmo da je *šparati* (kao i njem. *sparen*) potpuni lažni par talijanskoga *sparare* 'pucati'.

značenjem savršeno slaže sa standardnom talijanskom riječi.³¹

U slučaju talijanske imenice *credenza* 'kuhinjski ormar za posude i kuhinjski pribor' i sjeverni i južni hrvatski dijalektizam semantički se poklapaju: germanizam *kredenc* s.m. (< njem. *Kredenz* s.f. < tal. *credenza* s.f.) i talijanizam *kredencą*. Taj drugi je i potpuni formalni parnjak talijanske riječi: kao i talijanski model, završava na -a i ženskoga je roda.

Građevinskom terminu *sokl* (Anić–Goldstein 1176)³², preuzetom iz njemačkoga (< njem. *Sockel* < fr. *socle* < tal. *zoccolo*, Duden 680) u dijalektu odgovara talijanizam *cokul* (Omiš). Germanizmu *špahtl(a)* (< nj. *Spachtel* < tal. *spatola*, Wahrig 1172) također odgovara talijanizam ili mletacizam *špatula*.

Dok se u standardnom jeziku zarazna bolest skarlatina najčešće naziva *šarlah* (< nj. *Scharlach*), u Dalmaciji se koristi talijanizam (mletacizam) *škarlatina* (Gačić 1979:147; tal. *scarlattina*; ven. *scarlatina*, Boerio 619).³³

2.5.1. Sjećam se kako je neki naš kontinentalac čuo da se uz obalu izgovara riječ *vešta* 'haljina', pa je pomislio da je to ista riječ kao *vesta* 'džemper'. Premda obje riječi potječu od latinskoga *vestire* 'odijevati', različita su značenja. *Vešta* je mletacizam (ven. *vesta*, Boerio 790, Miotto 218), odnosno talijanizam, koji semantički odgovara talijanskom *veste*, a germanizam *vesta* u kontinentalnom dijelu Hrvatske i u standardnom jeziku njegov je lažni par.³⁴

Iako je hrvatski germanizam *firma* 'poduzeće, tvrtka' talijanskoga porijekla³⁵, danas ima potpuno različito značenje od talijanske riječi *firma* 'potpis'. Na sjeveru Hrvatske *firma* znači i 'krizma' (kao njem. *Firmung*, usp. Deanović–Jernej 1994:187; Skok I, 512), a talijanski joj je ekvivalent *eresima*.

2.6. Njemački i talijanski preuzeli su i prilagodili starofrancusku riječ *estoffe* (Duden 715, DISC 2640). Naš regionalni germanizam *štof* (< njem. *Stoff*) ispravno nas dovodi do talijanske riječi *stoffa*, koja ima isto osnovno značenje ('tkanina').

2.7. Podsjetimo na kraju da talijanski sadrži više slojeva germanizama (starogermanski, gotski, langobardski, franački, njemački). U hrvatskom može-

³¹ Mnoge hrvatske riječi preuzete su i iz drugih jezika, primjerice mađarskoga ili turskoga. Nije rijedak slučaj da ima više (geo)sinonimnih alotropa (spomenuli smo *papiga*–*papagaj*–*papagalo*; *špinat*–*špinjača*–*spanać*). Kao što zapaža Spalatin, »hrvatski pokrajinski nazivi pomažu nam prijeći na strane jezike« (u vezi s nazivom *baršun*, sin. *samt*, *velur*, *velut*, *pliš*, *kadifa*, 1990:293).

³² Klaić navodi varijante *sokl*, *cokl* i *cokla* (232); Schneeweis *sokla* i *cokla* (1960:4).

³³ Škaljić bilježi turcizam *skerlet*, *skrlet* (568). Postoje i varijante *škrlet*, *skrletina* (Klaić 1241, 1297).

³⁴ Njemački *Weste* prilagodeni je francuski talijanizam (< fr. *veste* < tal. *veste*, Duden 811). *Vesta* 'džemper' ujedno je i lažni par standardnonjemačke riječi *Weste* 'prsluk', usp. Wahrig 1392–1393.

³⁵ Usp. Jernej 1956: 62. Kao i njem. *Firme* (Milan–Sünkel 1990:66), hrv. *firma* prevodimo na talijanski kao *ditta*, *azienda*, *impresa*, *società*. Usp. i Ljubičić 2000-1:§4.1.4.

mo naići na riječ istoga podrijetla, preuzetu iz njemačkoga. Nije čest slučaj riječi poput talijanske imenice *stanga* (< germ. **stanga*), kojoj je pravi par naš regionalizam *štanga* (< njem. *Stange*). Hrvatski regionalni germanizam *falta*, *falda* 'nabor' (< njem. *Falte*; usp. Skok I, 503) nema isto značenje kao talijanska homofona riječ. Talijanski *falda* (< got. **falda* 'nabor na odjeći') znači 'sloj, pruga, trak', a predstavlja opasnost u kolokacijama poput *falda del vestito* (DISC 917; hrv. *skut*, Deanović–Jernej 1997: 335).

Regionalizam *taška* 'torba' (< nj. *Tasche*) lažni je par tal. riječi *tasca* 'džep', premda su vjerojatno iste etimologije (iz franačkoga, Migliorini–Duro 1950: 569).³⁶

3. Zaključak

Germska i romanska leksička komponenta zastupljenije su u našim dijalektima nego u standardnom hrvatskom. Uzrokuju brojne lažne parove u odnosu na talijanski jezik. Budući da se status riječi može promijeniti, pojedini dijalektizmi uspijevaju ući u standardni jezik. Primjerice, mletacizam *bevanda*, lažni par homofone talijanske riječi koja znači 'piće', ušao je u standardni jezik. Danas se više gotovo ne čuje *marak*³⁷, koji je formalno savršeno odgovarao talijanskom *marco*, jer se uklapao u seriju oblika predvidljivih na temelju odnosa korelacije (tal. *marco* : hrv. dij. *marak* = tal. *banco* : hrv. dij. *banak* = tal. *franco* : hrv. *franak*, a isto tako i pridjev tal. *sporco* : hrv. dij. *šporak*).

Dijalekt je jezik, odnosno standardni jezik zapravo je dijalekt koji je doživio povlaštenu sudbinu jer se izdigao iznad drugih.³⁸ Ne smijemo zaboraviti da granice ni položaj jezika nisu utvrđeni jednom za uvijek. Leksičke jedinice koje pripadaju različitim dijatopijskim varijetetima nisu kruto odvojene, broj im se može povećavati, pojedine nestaju iz upotrebe ili im se mijenja oblik. A uslijed semantičkih promjena usmjerenih prema leksičkoj konvergenciji, nije isključeno da i poneki potpuni lažni par prijeđe u djelomične ili čak u prave lažne parove.

³⁶ DISC bilježi da je etimologija neizvjesna, možda od franačkoga *tasca* (2714).

³⁷ *Marak* s.m. (< tal. *marco* s.m.), hrvatski dijalekatni naziv (Omiš i zalede) za novčanu jedinicu (stand. hrv. *marka* s.f. < njem. *Mark* s.f.).

³⁸ Korisno je imati na umu relativističku teoriju Žarka Muljačića (usp. npr. relativistički protumačenu jezičnu povijest Veneta u srednjem vijeku, Muljačić 1994:189–193). Berretta naglašava da su talijanski dijalekti autonomni jezični sustavi, a ne varijeteti nacionalnoga jezika, te kako »la 'lingua standard' è più una comoda ipotesi di lavoro che una granitica realtà oggettiva« (1977:104). Ističući da se o dijalektima može govoriti samo u okviru jednoga (homogenog) sustava, Silić zaključuje da imamo pravo govoriti o štokavskom, kajkavskom i čakavskom kao o trima hrvatskim dijalektima, ali ne i kao o trima dijalektima hrvatskoga jezika (1998:483).

Literatura

- Anić, Vladimir. ²1994. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber. (= Anić)
- Anić, Vladimir, Ivo Goldstein. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber. (= Anić–Goldstein)
- Berretta, Monica. 1977. *Linguistica ed educazione linguistica. Guida all'insegnamento dell'italiano*. Torino: Einaudi.
- Berruto, Gaetano. 2000. Le varietà del repertorio. U Sobrero (ur.) 2000, 3–36.
- Boerio, Giuseppe. 1998. *Dizionario del dialetto Veneziano*. Firenze: Giunti. [Ristampa anastatica, orig. Venezia: Giovanni Cecchini, ²1856.] (= Boerio)
- Dardano, Maurizio, Pietro Trifone. 1989. *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
- Deanović, Mirko, Josip Jernej. ⁹1994. *Hrvatsko-talijanski rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
- Deanović, Mirko, Josip Jernej. ¹²1997. *Talijansko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
- DISC. 1997. *DISC. Dizionario Italiano Sabatini–Coletti*, Firenze: Giunti Gruppo Editoriale. (= DISC)
- Doria, Mario. 1987. *Grande dizionario del dialetto triestino storico etimologico fraseologico*. Con la collaborazione di Claudio Noliani. Trieste: Edizioni »Il Meridiano«.
- Duden –1997. *Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag. (= Duden)
- Franolić, Branko. 1976. *Les mots d'emprunt français en croate*, Paris: Nouvelles Editions Latines.
- Gačić, Jasna. 1979. Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru. Popis romanizama. *Čakavska rič* IX:2, 107–155.
- Ivir, Vladimir. 1968. Serbo–Croat – English False Pair Types. *Studia Romanica et Anglicana Zagrabiensia* 25–26, 149–159.
- Ivir, Vladimir. 1976. The Semantics of False Pair Analysis, *2nd International Conference of English Contrastive Projects (Bucharest, 20–23 November, 1975)* Edited by Dumitru Chitoran. Bucharest: University of Bucharest – Department of English; Arlington: The Centre for Applied Linguistics. 117–123.
- Ivir, Vladimir. 1984. *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*, Novi Sad: Centar »Karlovačka gimnazija« Sremski Karlovci i Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu.
- Jernej, Josip. 1956. Sugli italianismi penetrati nel serbo-croato negli ultimi cento anni. *Studia Romanica* I:1, 54–82.
- Klaić, Bratoljub. 1988. *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Priredio Željko Klaić. Zagreb: Nakladni zavod Matrice hrvatske. (= Klaić)
- Kosovitz, Ernesto. 1889. *Dizionario – vocabolario del dialetto triestino*. Trieste:

- Tipografia Figli di C. Amati. (= Kosovitz)
- LRL. 1988. *Lexikon der romanistischen Linguistik (LRL). Band / Volume IV. Italienisch, Korsisch, Sardisch / Italiano, Corso, Sardo*. Herausgegeben von / Edité par / Edited by Günter Holtus, Michael Metzeltin, Christian Schmitt. Tübingen : Max Niemeyer Verlag.
- Ljubičić, Maslina. 1993. O semantičkim promjenama hrvatskih posuđenica u mletačkom dijalektu. *Suvremena lingvistika* 35–36, 143–153.
- Ljubičić, Maslina. 1994. O hrvatskoj leksičkoj komponenti u Miottovu »Vocabolario del dialetto veneto-dalmata«. *Folia onomastica Croatica* 3, 93–106.
- Ljubičić, Maslina. 1998. Bilješke o semantičkoj specijalizaciji posuđenica. *Suvremena lingvistika* 45–46, 17–37.
- Ljubičić, Maslina. 2000–2001. Sul ruolo del tedesco nella formazione dei falsi amici croato-italiani, *Studia Romanica et Anglica Zagrabienisa*, XLV–XLVI (2000–2001), 137–176.
- Metzeltin, Michele. 1988. Italienisch: Areallinguistik IV / Aree linguistiche IV. c) Venezianisch und Italienisch in Dalmatien / Veneziano e italiano in Dalmazia. U knj. *LRL*, 551–569.
- Migliorini, Bruno, Aldo Duro. 1950. *Prontuario etimologico della lingua italiana*. Torino : Paravia.
- Milan, Carlo, Rudolf Sünkel. 1990. *Falsche Freunde auf der Lauer. Dizionario di false analogie e ambigue affinità tra tedesco e italiano* [con la collaborazione di Helmut Nespital]. Bologna : Zanichelli.
- Miotto, Luigi. 1984. *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*, Trieste : Edizioni LINT. (= Miotto)
- Muljačić, Žarko. 1973. Gli pseudoromanismi del croato come pietra d'inciampo nell'insegnamento dell'italiano. In: *La traduzione. Saggi e studi*. A cura di Giuseppe Petronio. Trieste : C.S.I.E.I. 297–302.
- Muljačić, Žarko. 1979. Per un Dizionario storico degli europeismi (DSE), *Sprachtheorie und Sprachenpraxis, Festschrift für Henry Vernay zu seinem 60. Geburtstag, Tübinger Beiträge zur Linguistik* 112, 279–286.
- Muljačić, Žarko. 1991. *Scaffale italiano. Avviamento bibliografico allo studio della lingua italiana*. Firenze : La Nuova Italia.
- Muljačić, Žarko. 1994. Dal veneziano al veneto, *Beiträge zur Literatur-, Sprach- und Kunstgeschichte Italiens und der Romania. Festschrift für Erich Loos zum 80. Geburtstag*. Hrsg. von: Giuliano Staccioli, Irmgard Osols-Wehden. Berlin Verlag – Arno Spitz GmbH, 178–199.
- Muljačić, Žarko. 1997–1998. Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata "stranog" porijekla. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 23–24, 265–280.
- Muljačić, Žarko. 2000. *Das Dalmatische: Studien zu einer untergegangenen Sprache* [Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte, 10]. Köln, Weimar, Wien : Böhlau Verlag. (Studije: Die slavisch-romanische Symbiose in Dalmatien in struktureller Sicht, 155–172; Noterelle lessicali italo-croate, 257–270; Noterelle linguistiche slavo-romanze (In margine al DAM), 281–289.)

- Rosamani, Enrico. ²1999. *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella Venezia Giulia, in Istria, in Dalmazia, a Grado e nel Monfalconese*, Trieste: LINT [prima ediz. Bologna: Capelli, 1958; prima ristampa Trieste: LINT, 1990]. (= Rosamani)
- Schneeweis, Edmund. 1960. *Die Deutschen Lehnwörter im serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Silić, Josip. 1998. Hrvatski standardni jezik i dijalekti. Teze za diskusiju. *Jezična norma i varijeteti* [zbornik savjetovanja HDPL, Opatija, 8–9. svibnja 1998.; ur. Lada Badurina, Boris Pritchard i Diana Stolac]. Zagreb, Rijeka : Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 481–484.
- Simone, Raffaele. 1979. *Libro d'italiano*. Firenze : La Nuova Italia.
- Skok, Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, surađivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (= Skok)
- Sobrero, Alberto A. ⁵2000. *Introduzione all'italiano contemporaneo. Le variazioni e gli usi*. A cura di Alberto A. Sobrero. Roma, Bari: Gius. Laterza & Figli.
- Spalatin, Krsto. 1990. *Peterojezični rječnik europeizama : Kako se prevode hrvatske nepravne srodnice na engleski, francuski, njemački, talijanski i druge jezične poteškoće*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Škaljić, Abdulah. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo : Svjetlost, izdavačko preduzeće. (= Škaljić)
- Telmon, Tullio. 2000. Varietà regionali. U Sobrero (ur.) 2000, 93–149.
- Ullmann, Stephen. 1952. *Précis de sémantique française*, Berne: Éditions A. Francke S.A.
- Ullmann, Stephen. ²1962. *La semantica. Introduzione alla scienza del significato*. Trad. Anna Baccarani e Luigi Rosiello, Bologna: Il Mulino. [Prijevod djela *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford : Basil Blackwell & Mott Ltd., 1962.]
- Ursini, Flavia. 1987. Sedimentazioni culturali sulle coste orientali dell'Adriatico: il lessico veneto-dalmata del Novecento, *Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria*, XV, 25–179.
- Ursini, Flavia. 1988. Italienisch: Areallinguistik IV / Aree linguistiche IV. b) Varietäten des Veneto in Friuli-Venezia Giulia / Varietà venete in Friuli-Venezia Giulia. U knj. *LRL*, 538–550.
- Vinay, J.-P., J. Darbelnet. 1967. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris : Marcel Didier.
- Vinja, Vojmir. 1986. *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva I–II*. Zagreb / Split : Jugoslavenska akademije znanosti i umjetnosti i Logos.
- Vinja, Vojmir. 1998. *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku I*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.
- Wahrig, Gerhard. 2000. *Deutsches Wörterbuch*. Neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig-Burfeind. Gütersloh / München: Bertelsmann Lexikon Verlag. (= Wahrig)

Wandruszka, Mario. 1976. »Falsche freunde«: ein linguistisches Problem und seine Lösung, *Festgabe für Julius Wilhelm zum 80. Geburtstag*. Hg. Hugo Laitenberger. *Zeitschrift für Französische Sprache und Literatur*, Beiheft, Neue Folge, Heft 5, 53–77.

Zamboni, Alberto. 1988. *Italianisch: Areallinguistik IV / Aree linguistiche IV*. a) Venezien / Veneto. U knj. *LRL*, 517–538.

Falsi amici croato-italiani: lingua standard e dialetto

Riassunto

Le voci di etimologia uguale, appartenenti alle diverse varietà linguistiche, differiscono frequentemente dal punto di vista formale o semantico: rappresentano pertanto un caso specifico di falsi amici – entro la stessa lingua. Nelle varietà diatopiche croate tali differenze sono spesso determinate dalle lingue donatrici da cui le parole provengono. Le voci italiane e romanze in genere penetrano nei dialetti croati settentrionali di solito per il tramite tedesco, mentre nei dialetti meridionali abbondano i prestiti dall'italiano o dal veneto. Dal momento che i parlanti di lingua croata standard conoscono non di rado anche qualche dialetto, quando parlano la lingua italiana possono sorgere diverse interferenze, sia positive che negative. Queste ultime sono favorite soprattutto dai falsi amici. Nell'articolo vengono trattati esempi dei regionalismi croati che sono falsi amici delle voci dell'italiano standard.

Ključne riječi: lažni parovi, hrvatski jezik, talijanski jezik, standardni jezik, regionalizam

Key words: false friends, Croatian language, Italian language, standard language, regionalism